

Kiss Tamás

Természetes népmozgalmi folyamatok az erdélyi magyarság körében¹

A romániai magyarokra vonatkozó demográfiai kutatásoknak a 2002. évi romániai népszámlálások adtak lendületet. A legfontosabb megválaszolandó kérdés az volt, hogy mivel magyarítható a magyar népesség mértékében a szakértőket is meglepő fogyása. Ők gyakorlatilag megegyeztek abban, hogy három fő tényezővel kell számolnunk. Ezek a természetes népmozgalom, a migráció, illetve az asszimiláció. Az első tényezőt, a természetes népmozgalmi folyamatok alakulását járja körül e tanulmány szerzője, aki szociológus, diplomáját a kolozsvári BBTE Szociológia Szak Magyar Tagozatán szerezte. Jelenleg az RMDSZ szakértőjeként a Demográfiai Munkacsoport szervezője, illetve az ELTE doktori hallgatója. Érdeklődési területei: demográfia, nemzetközi migráció, biográfia-elemzés.

Mondandóm lényege, hogy a romániai magyarság a 2002. évi népszámlálás által regisztrált – 193.000 fős fogyásának fő okaként, az eddigi feltételezésekkel ellentétben, nem a kivándorlást, hanem a természetes népmozgalmi veszteséget jelölhetjük meg. E kijelentést követően nyomban visszakoznék is, hisz a lélekszámcsökkenés mögött rejlő társadalmi-demográfiai okok mechanikus szétválását, majd számszerű összeadása félrevezető. A különböző népesedési folyamatok között összefüggés, folyamatos kölcsönhatás van. A természetes népmozgalmi folyamatokat egyrészt – mint arról a továbbiakban szó lesz – jelentősen befolyásolják a migrációs folyamatok, másrészt az asszimilációs folyamatokkal is szorosan összefüggnek.

A migrációs folyamatokról elmondható, hogy egyaránt befolyásolják a kibocsátó és a befogadó népesség korszerkezetét. A migráns népességekben általában ugyanis az aktív és, ami demográfiai szempontból lényeges, termékeny korosztályok képviseltetik magukat. Ez a kibocsátó országban a termékeny korú női kontingens csökkenéséhez és ezen keresztül születéskieséshez vezet, míg a befogadó társadalomban esetleg növeli a születésszámot. Mindazonáltal ezek az összefüggések sem kezelhetők mechanikusan, maga a migráció ugyanis a reprodukciós viselkedést is befolyásolja. A migráció, születéskiesésen keresztül, aggregált demográfiai nagyságrendileg Horváth István becsülte meg.²

Az asszimilációs és természetes népmozgalmi folyamatok összefüggése tekintetében Szilágyi N. Sándort idézhetjük. Szilágyi egy (kisebbségben élő) népesség biológiai reprodukcióját lényeg-

1. Jelen tanulmány a „*Demográfiai folyamatok a Kárpát-medencében*” elnevezésű vizsgálat fontosabb eredményeit kivonatolja. A vizsgálatot a Teleki László Intézet részéről Gyurgyík László koordinálta és a Határon Túli Magyarok Hivatala támogatta. Magam, Horváth Istvánnal együtt a Romániára vonatkozó vizsgálat vezetője voltam. A vizsgálat során a migrációs potenciálra vonatkozó adatfelvételek mellett a természetes népmozgalmi adatok feldolgozását vállaltam. A teljes vizsgálati anyag hamarosan kötet formájában jelenik meg.

2. Horváth István: *Vándormozgalmi folyamatok az erdélyi magyarság körében*. Kézirat: 2004.

gében két összetevőre bontja, az etnikai reprodukcióra, illetve az asszimilációra. Más szóval az etnikai reprodukció mutatószámai az asszimilációs folyamatok okán nem vezethetők le az adott (kisebbségben élő) népesség biológiai reprodukciójára vonatkozó adatokból. A biológiai reprodukció mutatóit a magyar nemzetiségű nők elveszülései, míg az etnikai reprodukciót a magyar nemzetiségű nők által világra hozott, magyar nemzetiségűvé vált gyermekei alapján számolhatjuk. Az (intergenerációs) asszimiláció lényegében a kettő közötti különbség.³

Bár ezeknek a kölcsönös függőségi viszonyoknak nyilvánvalóan tudatában voltak, az erdélyi népesedéssel foglalkozó társadalomkutatók több ízben próbálták a magyar népességfogyásban szerepet játszó tényezők arányát számszerűsíteni.⁴ E számítások során a kutatók a romániai magyar népesség természetes népmozgalmi veszteségét 60.000⁵ és 80.000⁶ fő közöttire becsülték.

Az elmúlt évben lehetőségünk nyílt arra, hogy ezt a kérdést a romániai népmozgalmi adatok segítségével tisztázzuk, a statisztikai hivatal (INS) ugyanis rendelkezésünkre bocsátotta a halálozásokkal és születésekkel kapcsolatos alapadatokat nemzetiségi bontásban. Romániában a születések regisztrációja kiter (többek között) a szülők, illetve az újszülött nemzetiségére. A szülők nemzetisége auto-, míg az újszülött nemzetisége heteroidentifikáción alapul. A haláleseteket is regisztrálják nemzetiség szerint. Ilyenkor a halotti bizonyítvány ügyében eljáró személy heteroidentifikációját veszik alapul. Az INS az újszülöttekre, illetve az elhalálozottakra vonatkozó adatokat bocsátotta rendelkezésünkre nemzetiségi bontásban, megyénként, az 1992-2002 közötti periódusra. A magyar nemzetiségű újszülöttek számával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy a fentiek alapján nem egyezik a magyar nők által megszült gyermekek számával, hanem annál (valószínűleg) kisebb.

A kézhez kapott adatok alapján az elmúlt magyarok „egyenlőtlen”, 100.000 fő körüli természetes fogyása rajzolódik ki. Tanulmányomban ennek okait, összetevőit vázolom. Tartalmilag a tanulmány három részre oszlik: (1) Elsőként a születésszámok alakulásáról lesz szó. E pontban kerül bemutatásra a termékenység, illetve a termékeny korú női kontingens alakulása. (2) Második pontban az elhalálozások számát, mint a korszerkezet és a halandóság (életesélyek) eredőjét tárgyalom. (3) Végül a természetes népmozgalmi egyenleget „vonom meg”.

Bár írásomban a magyar népességre koncentrálok, tisztában vagyok vele, hogy a magyarokat érintő népesedési folyamatok csakis Románia általános népesedési kontextusában érthetők meg.

A SZÜLETÉSSZÁMOK, A TERMÉKENYSÉG ÉS A TERMÉKENY KORÚ NŐI KONTINGENS ALAKULÁSA

A kilencvenes évek Romániájában a születésszám a régió más országaihoz hasonlóan visszaesett. Az országra jellemző sajátosság, hogy a születésszámok drasztikus, mintegy 30 százalékos

3. Szilágyi N. Sándor: Észrevételek a romániai magyar népesség fogyásáról, különös tekintettel az asszimilációra. *Magyar Kisebbség* 2002/4, 64-97.

4. Varga E. Árpád: A romániai magyarság népességcsökkenésének okairól – Néhány demográfiai szempont a 2002. évi népszámlálás előzetes közleményeinek értékeléséhez. *Magyar Kisebbség* 2002/4, 3-17; Veres Valér: A romániai magyarok 2001. évi lélekszámáról. *Magyar Kisebbség* 2002/4, 97-109.

5. Veres: i.m., 106.

6. Varga E.: i.m., 15.

csökkenése már a „*múlt rendszer*” összeomlását követő első néhány évben bekövetkezett. Ezt követően a csökkenés, noha mérsékeltébb ütemben, tovább folytatódott. E második fázist tudjuk nemzetiségi vonatkozásban is adatolni.⁷

	Románia összesen	Románok	Magyarok	Cigányok	Egyéb nemzetiségek
1992	260393	240807 92.48%	14837 5.70%	2503 0.96%	2246 0.86%
1993	249994	231357 92.55%	12921 5.17%	3490 1.40%	2226 0.89%
1994	246736	227379 92.15%	13167 5.34%	4037 1.64%	2153 0.87%
1995	236640	217644 91.97%	12513 5.29%	4428 1.87%	2055 0.87%
1996	231348	213064 92.10%	11940 5.16%	4485 1.94%	1859 0.80%
1997	236891	218020 92.03%	12084 5.10%	4938 2.08%	1849 0.78%
1998	237297	217918 91.83%	12299 5.18%	5192 2.19%	1888 0.80%
1999	234600	215751 91.97%	11746 5.01%	5084 2.17%	2019 0.86%
2000	234521	215258 91.79%	11802 5.03%	5581 2.38%	1880 0.80%
2001	220368	201623 91.49%	11288 5.12%	5481 2.49%	1976 0.90%
2002	210529	192770 91.56%	10687 5.08%	5299 2.52%	1773 0.84%
1992-2002	-19.15%	-19.95%	-27.97%	111.71%	-21.06%

1. táblázat. A születésszámok alakulása Romániában 1992–2002 között az egyes nemzetiségek esetében.

Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

Az adatokat, mint azt a fenti táblázat is mutatja, a három legszámosabb nemzetiségre kértük ki. A magyarok esetében a születésszámok az 1992-es 14.837-ről 10.687-re csökkentek. A csökkenés 27,9 százalékos volt, ami jelentősen meghaladja az országosan regisztrált 19,1 százalékos visszaesést. Mivel a születésszámok nagyarányú visszaesése Romániában már 1989 és 1992 között bekövetkezett, szükségesnek tartottuk, hogy a erre a periódusra nemzetiség szerint tagolt becslést készítsünk. Ehhez az 1992-es népszámlálás korév és nemzetiség szerinti megoszlásait, valamint a vonatkozó években országosan regisztrált születésszámokat használtuk fel. Miután ismertük a nemzetiségi megoszlásokat korévenként, ezeket az adatokat rávetítettük a megfelelő évek népmozgalmi adataira. Az 1992-es népszámlálás eszmei időpontja januárban volt, vagyis nem nagy csúsztatás ha a nulla éveseket az 1991, az egy éveseket 1990-ben míg a két éveseket az 1989-ben születetteknek feleltetjük meg.

1989	369544	328896 89,00%	21436 5,80%	14314 3,87%	4898 1,33%
1990	314746	279049 88,66%	18834 5,98%	12336 3,92%	4527 1,44%
1991	275275	243632 88,50%	16573 6,02%	11185 4,06%	3885 1,41%
1989-1992	-29,5%	-26,7%	-30,7%	-84%	-

2. táblázat. A születések száma nemzetiségenként 1989–1991. Becslés az 1992-es népszámlálás korév és nemzetiség szerinti megoszlásai alapján.

Forrás: INS, nem publikált 1992-es népszámlálási adatok; Anuarul Demografic al României 2001.

7. Az 1989-1992 közötti periódusra vonatkozóan egy az 1992-es népszámlálás nemzetiségi bontású koréves adataira alapozó becslést végeztünk. Erről bővebben a vizsgálatunk eredményeit összefoglaló, megjelenés alatt álló kötetben.

Az 1992-es népszámlálás szerint az 1989-ben születettek 5,8 százaléka volt magyar nemzetiiségű. Ez a népmozgalmi adatokra rávetítve ez 21436 főt jelent. Ugyanezzel a módszerrel 1990-ben 18834-es, majd 1991-ben 16573-es értéket kapunk.

Ha a magyarok esetében az így nyert adatokat az 1992-re kézhez kapott hivatalos népmozgalmi adatokkal összevetjük, 1989–1992 között a születésszámok 30,7 százalékos visszaesését konstatálhatjuk. Ez a csökkenés mértékében nem sokkal haladja meg az országos szinten is regisztrált 29,5 százalékot. Azzal viszont tisztában kell lennünk, hogy becslésünk azon a feltevésen alapult miszerint a korszpecifikus halandósági arányszámok, illetve a vizsgált három korévet érintő migrációs mozgás az országos átlaggal nagyságrendileg megegyező volt. Az első feltevést, bár ellenőrizni nem tudjuk, hihetőnek találjuk. A második, migrációra vonatkozó kitétel azonban nagy valószínűséggel nem felel meg a valóságnak. A regisztrált kivándorlók között ugyanis 1989–1992-ben a magyar nemzetiségűek erősen felülreprezentáltak voltak, és bár leginkább fiatal-felnőttkorú népesség volt érintett, a migráció valószínűleg a 0–2 évesek számát is apasztotta. Ezért a fenti számokat minimális értéknek fogadhatjuk el.

A mellett, hogy megmutatja az 1989–1992 közötti születésszám-csökkenés mértékét, becslésünk arra is alkalmas, hogy a kézhez kapott népmozgalmi mutatók népszámlálási adatokkal való konzisztenciájára rákérdezzünk. Elmondhatjuk, hogy a magyar népesség estében az 1992-es népszámlálási, és az 1992–2002 közötti népmozgalmi adatsor első ránézésre nem inkonzisztens. A cigányok esetében azonban, mind a népmozgalmi és népszámlálási adatok között, mind a népmozgalmi adatsoron belül komoly ellentmondásokba ütközünk. A születésszámok tényleges alakulásával nehezen magyarázható ugyanis mind az 1989–1992 közötti 84 százalékos csökkenés, mind az 1992–2002 közötti 111 százalékos növekedés.

Erre az inkonzisztenciára már Vasile Ghețău is felhívta a figyelmünket. A bukaresti demográfus egy 1992–2025 közötti periódusra vonatkozó, nemzetiségileg tagolt előrebecslést készített. Ennek kiindulópontjaként pedig, sem a cigányok 1992-ben a népszámlálás által rögzített számát, sem a most bemutatásra kerülő nemzetiségi bontású népmozgalmi adatokat nem fogadta el mérvadónak. Az előbbi vonatkozásában Cătălin és Elena Zamfir vizsgálatára hagyatkozik, amely a cigányok számát 1992-ben 1-1,5 millió közöttire teszi, míg a népmozgalmi adatokkal kapcsolatban a következőket mondja: *„Bár a népmozgalmi mutatók között megtaláljuk a nemzetiséget is, a nemzetiségi bontású népmozgalmi mutatók kiszámításakor komoly ellentmondásra bukkanunk a romák vonatkozásában, amelyet a tényleges nemzetiség be nem vallása okoz a népmozgalmi regisztráció során.”*⁸

A magunk részéről csak egyetérteni tudunk Ghețău-val e módszertani problémák létét illetően, azonban a probléma jellegét kissé átfogalmaznánk. Úgy véljük, hogy a nemzetiségi vonatkozású népességstatisztika „hagyományos” eszközeivel az etnikai identitások „kontextuális mivolta”, sokszor cseppfolyós szerkezete igen nehezen kezelhető. Mindez egy olyan etnikum esetében, mint a cigányság, amelynek identitásstruktúrája – legalábbis a népességstatisztika kategorizációs kísérletei felől tekintve – heterogén, egyenesen kezelhetetlenné teszi a helyzetet.

Bár a magyar népesség identitásstruktúrája a cigányokénál jóval „homogénebb”, a népmozgalmi adatok megbízhatóságának kérdése esetünkben is felmerül. A konzisztencia problémájára meg-

8. Ghețău, Vasile: O proiectare condiționată a populației României pe principale naționalități (1992–2025) [Románia népességének feltételes előrebecslése a főbb nemzetiségek szerint (1992–2025)]. *Revista de Cercetări Sociale* 1996/1, 80.

próbáltunk legalább részben empirikus választ adni, összevetve a születésszámokat a 2002-es népszámlálás megfelelő koréves adataival. Mindkét adatsor megyei bontásban áll rendelkezésünkre, ami műveletünket még érdekesebbé tette. Bár az adatok között a halálozást és megyeközi, illetve nemzetközi migrációt leszámítva sincs teljes átfedés (lévén a 2002. évi népszámlálás eszmei időpontja március 17.), az összehasonlítást nem látjuk teljesen értelmetlennek:

	Születések száma évenként (népmozgalmi statisztika): I	Az adott évben született népesség 2002-ben: II ⁹	Különbség: I-II	Eltérés százalékban: (I-II)/I
1992	14837	13800	1037	7,0%
1993	12921	12511	410	3,2%
1994	13167	12700	467	3,5%
1995	12513	12421	92	0,7%
1996	11940	12420	-480	-4,0%
1997	12084	12618	-534	-4,4%
1998	12299	12547	-248	-2,0%
1999	11746	12403	-657	-5,6%
2000	11802	12481	-679	-5,8%
2001	11288	11873	-585	-5,2%

3. táblázat. A születésszámok 1992–2002 között (népmozgalmi statisztika) és a megfelelő évben született magyar népesség 2002-ben. Forrás: INS, nem közölt népmozgalmi és népszámlálási adatok.

Ha megyék szerint vesszük szemügyre az adatokat, a két adatsor közötti inkonzisztencia (nagy negatív előjelű eltérések, vagyis: 2002-ben jelentősen több adott korú magyar élt a megyében, mint amennyit a népmozgalmi statisztikák kimutattak) elenyésző: Bihar, Kolozs, Kovászna, Hargita, Maros, Szatmár és Szilágy megyék esetében. Jelentékenyebb Fehér, Arad és Szeben megyékben. Beszterce, Krassó-Szörény, Hunyad, Máramaros és Temes megyében pedig, főként az utóbbi évek népmozgalmi statisztikái által regisztrált születésszám jelentősen alatta maradt a népszámlálás által kimutatott értéknek. Ezekben a megyékben a különbség a népmozgalmi adatok és a népszámlálás közötti három hónapos „csúszással” sem magyarázható. A megyei bontású adatok szerint tehát nyilvánvaló, hogy a népszámlálás és a népmozgalmi adatok közötti inkonzisztencia „szórványterületeken”¹⁰ jelentkezik.

A cigány népesség esetében a különböző adatok közötti eltérést az identitásstruktúra inhomogén szerkezetének tulajdonítottuk. Elképzelhető, hogy a szórványterületeken a magyar népesség esetében is valami hasonlóról van szó, vagyis, hogy jelentős kettős identitású rétegekkel számolhatunk, akiknél az egyértelmű önbesorolást illetve gyerekeik egyértelmű besorolását (mert itt erről van szó) eleve hiába kérnénk számon. Az inhomogén jelzöt az identitásstruktúra vonatkozásában semmi esetre sem akarjuk pejoratív, a homogént pedig normatív értelemben használni. Maga a nemzetiségi népességstatisztika viszont normatív abban az értelemben, hogy az egyéntől önmaga egyértelmű „besorolását” kéri. Ilyen értelemben a népszámlálás talán vala-

9. A január 1 és március 17 között születettek „elcsúszása” miatt nincs pontos megfelelés.

10. A szórvány fogalma alatt egyszerűen olyan regionális egységet értünk, ahol a magyarok aránya alacsony.

mivel tudatosabb, tudatosítottabb alkalom, míg a népmozgalmi regisztráció elsősorban nem a nemzetiség megvallásáról szól.

A negatív eltéréseket mindenesetre nehezen tudjuk magyarázni. Amennyiben „klasszikus” (demográfiai) magyarázatban gondolkodunk, ez azt jelentené, hogy a 0–5 év közötti magyar lakosság vándorlási többletével számolhatunk. Bár ez nyilvánvaló képtelenség, az ilyen irányú eltéréseket mégsem ítéljük olyan mértékűnek, ami a népmozgalmi adatsor hitelességét megkérdőjelezné. Az alábbi táblázat az 1000 lakosra jutó élveszületések számát hasonlítja össze nemzetiségenként:

	Országos	Románok	Magyarok
1989	16	-	-
1990	13,6	-	-
1991	11,9	-	-
1992	11,4	11,80	9,13
1993	11	11,37	8,05
1994	10,9	11,22	8,31
1995	10,4	10,78	8,00
1996	10,2	10,61	7,74
1997	10,5	10,92	7,93
1998	10,5	10,97	8,17
1999	10,4	10,92	7,89
2000	10,5	10,94	8,02
2001	10,1	10,30	7,76
2002	9,7	9,93	7,46

4. táblázat. Születési arányszámok nemzetiségenként (románok, magyarok) 1992–2002.

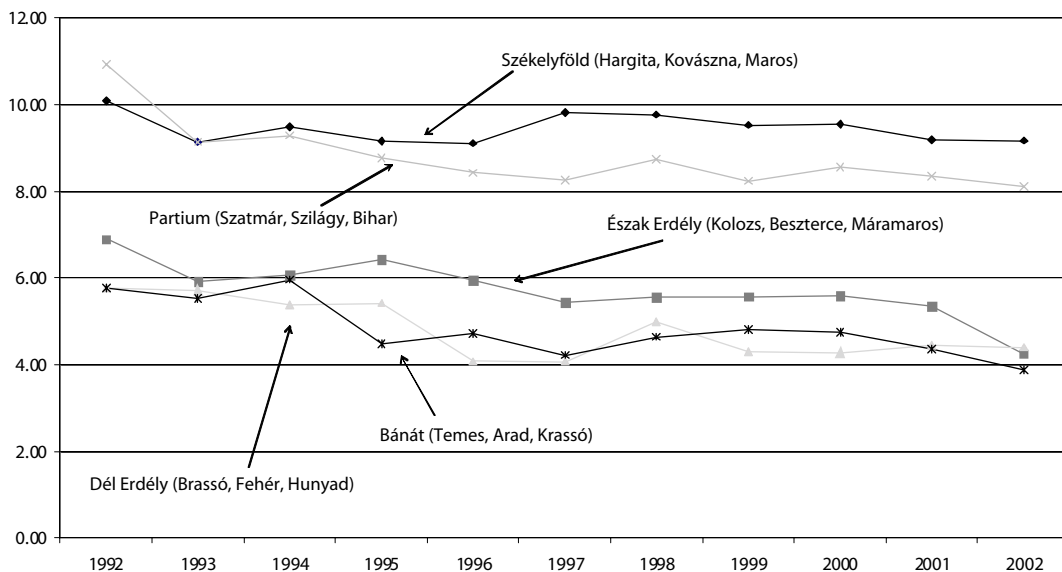
Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

A táblázatban nem tüntettük fel az 1989 és 1991 közötti periódusra vonatkozó születési arányszámokat, annak ellenére, hogy az élveszületettek számát megbecsültük. Ezzel az 1992 előtti évek népességszámának illető bizonytalanságunkat akartuk jelezni. Az 1992-es népességszámmal (1.624.959) és 2. táblázatban feltüntetett gyerekszám (21.436) számolva a magyarok születési arányszáma 13,2 ezrelék lett volna 1989-ben. 1989-ben azonban magasabb lehetett a magyarok száma, ugyanis a hivatalos statisztikák szerint is mindegy 28.000 magyar hagyta el az országot 1989–1992 között. A tényleges migráció ezt nagyságrendekkel felülmúlta.¹¹ Ezen felül 1989–1992 között a magyarok természetes szaporulata is bizonyosan negatív volt. Viszont az is igaz, hogy a migráció a 0–3 évesek számát is apasztotta, vagyis a születésszámok is magasabbak lehettek annál, amit az 1992-es népszámlálás koréves adataiból kikövetkeztettünk. *Mindent egybevetve a születési arányszám a magyarok esetében 1989-ben 12,5–13,2 ezrelék körül lehetett.*

Ezekkel az értékekkel számolva a születési arányszám csökkenése 1989–2002 között 40–44 százalékos volt, ami a születésszámok csökkenéséhez hasonlóan meghaladja az országos

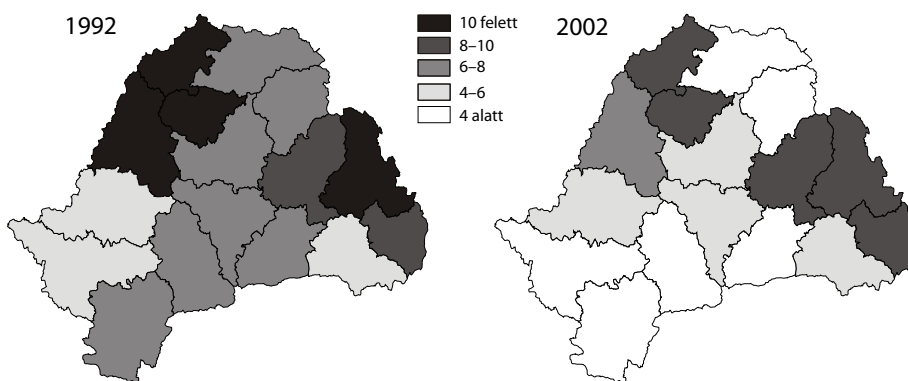
11. Horváth István szerint 1977–1992 között mintegy 115.000 magyar hagyta el az országot. Ezek döntő többsége 1987–1992 között vándorolt ki. (Horváth: i.m., 69).

átlagot. Az is elmondható, hogy az országos és a magyarokra jellemző értékek közötti különbség az 1992-2002 közötti periódusban fokozódik. A 40 százalékos körüli visszaesés kelet-európai összehasonlításban is drasztikus, Románia teljes népességéhez viszonyítva pedig alapvető különbség, hogy a romániai magyar népesség esetében a kezdeti érték sem kiemelkedően magas. Ez azt eredményezte, hogy 2002-ben a születési arányszámok a kelet-európai régióban csak Ukrajnában hasonlóan alacsonyak. A születési arányszámok a magyarok vonatkozásában jelentékenyen különböznek megyék, valamint nagyobb régiók szerint.¹² Az alábbi ábra régiók szerint mutatja a változást 1992–2002 között, míg a térkép az 1992 és 2002 évi állapotokat veti össze megyénként.

1. ábra. A születési arányszámok Erdély régióiban a magyar népesség esetében.

Forrás: INS, nem népmozgalmi publikált adatok.

2. A születési arányszám értéke Erdély megyéiben a magyar népesség esetében 1992-ben és 2002-ben.

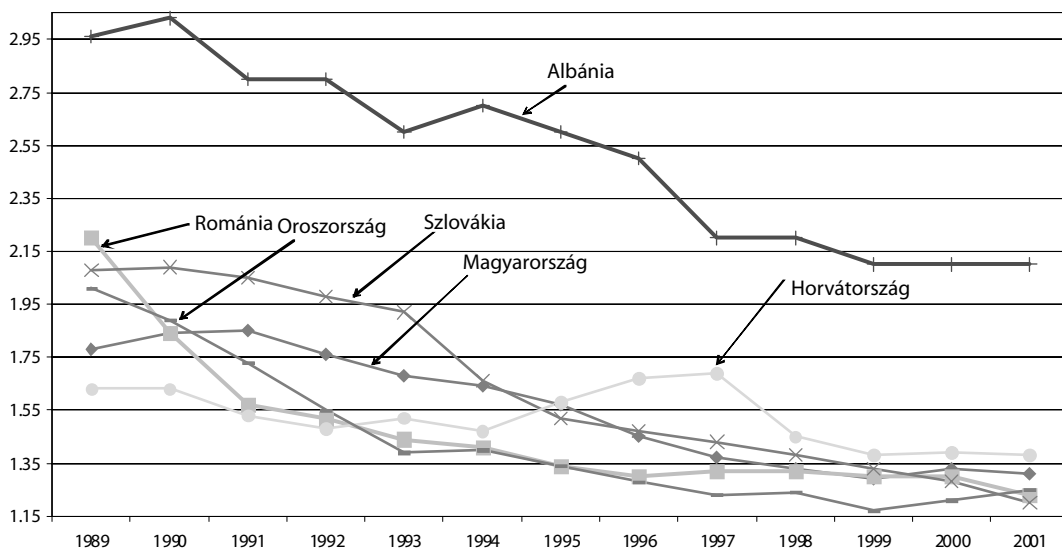
Forrás: INS, nem népmozgalmi publikált adatok.

12. A tágan vett Erdély 16 megyéjét öt régióra osztottuk. Székelyföld: Harghita, Kovászna és Maros megyék. Partium: Bihar, Szatmár és Szilágy megyék. Észak-Erdély: Kolozs, Beszterce-Naszód és Máramaros megyék. Dél-Erdély: Brassó, Fehér, Szeben és Hunyad megyék. Bánság vagy Bánát: Arad, Temes és Krassó-Szörény megyék.

Ha a magyarok születési arányszámait megyék szerint hasonlítjuk össze, az általános időbeni csökkenés mellett három összefüggés mutatkozik meg. Egyrészt kirajzolódik a nem csak a magyar népesség esetében meglévő Észak; Észak-Kelet–Dél; Dél-Nyugat különbség, vagyis, hogy ez utóbbi megyecsoportban a születési arányszám lényegesen alacsonyabb. Másrészt a születési arányszám lényegesen magasabb azokban a megyékben, ahol a magyar népesség számaránya kedvezőbb (Hargita, Kovászna, Maros, Szatmár, Szilágy, Bihar). Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy ezekben a megyékben a falusi lakosság aránya magasabb, mint Közép-Erdély, Dél-Erdély, vagy a Bánság szórványterületein, a születési arányszámok pedig országosan is lényegesen magasabbak voltak falun, mint városon.

A születésszámok országos átlaghoz viszonyított nagyobb arányú csökkenését elvben két tényező magyarázhatja, a termékenység az átlagosnál nagyobb mértékű csökkenése, illetve a termékenykorú női kontingens apadása.

Kelet Európában 1989 után a termékenység csökkenése általános. A teljes termékenységi arányszám (TRF)¹³ a régió országaiban különböző szintről indult, de a kilencvenes évek közepére mindenhol mélyen a reprodukciós szint alatt stabilizálódott¹⁴. Ez alól Albánia képez kivételt, ahol a termékenység a kilencvenes évek után is az egyszerű reprodukcióhoz szükséges érték körül mozgott.¹⁵ Romániában a termékenység csökkenése viszonylag magas, 2,2-es értékről indult, a csökkenés azonban más országokhoz viszonyítva nagyobb mértékű és gyorsabb volt. 1992-re a regionális átlag alá esett, 2002-ben pedig a regionális átlag körül mozgott.

3. ábra. A TFR alakulása a poszt-szocialista régió néhány államában: 1989–2001.

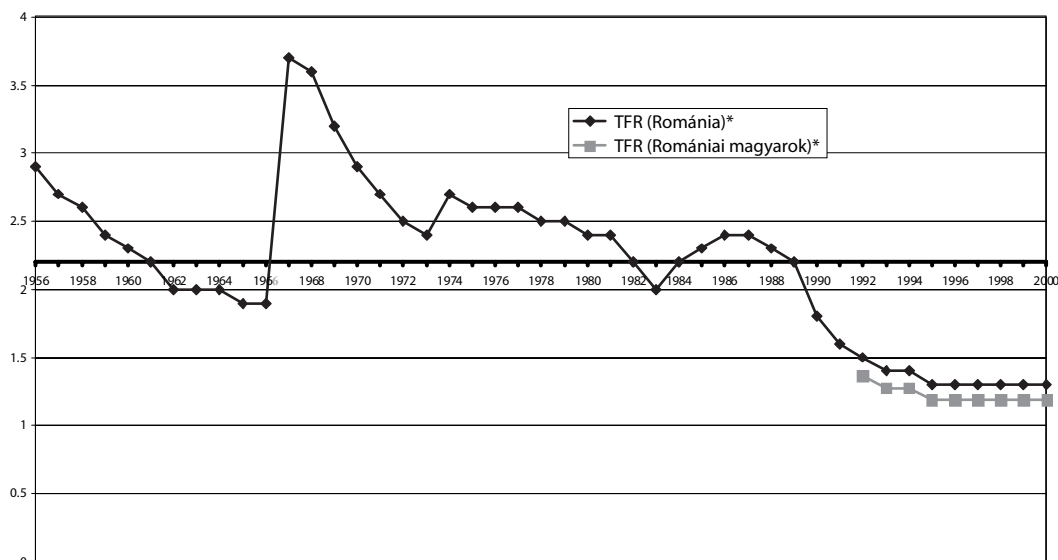
Forrás: UNICEF-ICDC, 2003.

13. A TRF a korszpecifikus termékenységi arányszámok összege. Azt mutatja meg, hogy egy nő teljes termékeny életszakasza alatt hány gyermeket szülne átlagosan, ha az adott év termékenységi viszonyai állandósulnának.

14. Ahhoz, hogy egy népesség hosszú távon újratermelje önmagát a modern halandósági viszonyok mellett TFR 2,1–2,2-es értéke szükséges.

15. UNICEF-ICDC: Social Monitor *Social Monitor 2003. Statistical Anex.* <http://www.unicef-icdc.org/publications/pdf/monitor03/monitor2003.pdf>.

Hosszabb időtávra kivetítve látható, hogy Romániában a termékenység a második világháború után már két alkalommal is a reprodukciós szint alá csökkent, először az 1962–1966 közötti periódusban, majd 1983-ban. A termékenységsökkenés azonban 1989-et megelőzően nem vezetett tényleges népességsökkenéshez, ami nagymértékben annak tudható be, hogy e demográfiai fejleményekre a kommunista hatalom represszív népesedéspolitikával reagált. A represszív intézkedésekkel a hatalom mintegy 20 évvel kitolta demográfiai átmenet utolsó fázisát.¹⁶ Ezt szem előtt tartva egyáltalán nem meglepő, hogy 1989 után a termékenységsökkenés Romániában drasztikusabb volt, mint a régió más országaiban.

4. ábra. A termékenység alakulása a Románia (1956–2000) és a romániai magyarok esetében (1992–2000).

Forrás: *Anuarul Demografic al României 2001; **Ghețău alapján számítva.

A statisztikai hivatal (INS) az ország 2001-es évi demográfiai helyzetét elemző kiadványa szerint a születésszám drasztikus visszaesése elsősorban a rendszerváltást kísérő társadalmi és gazdasági megrázkódtatással magyarázható. Az 1990-es fordulatot követően a társadalmi bizonytalanság, a társadalmi kockázatok oly mértékben megnövekedtek, hogy a fiatal párok demográfiai viselkedése megváltozott: nem vállalnak gyermeket, vagy halasztják a gyermekvállalást.¹⁷ A román nyelvű demográfiai irodalomban ez a típusú magyarázat egyébként viszonylag széles körű konszenzusnak örvendett a kilencvenes években.¹⁸

(1) E magyarázatok szerint Romániában a termékenységsökkenés alapvetően egy modernizációs fiaskó, ha úgy tetszik az ország modernizációs „kisiklásának” (kommunista rendszer bukása, elhúzódó átmenet) az eredménye.

16. Ghețău, Vasile: Evoluția fertilității în România. De la transversal la longitudinal. [A termékenység alakulása Romániában. Tranzverzálisról a longitudinálisig]. *Revista de Cercetări Sociale* 1997/1, 3-86.

17. Analize demografice. Situația demografică a României în anul 2000. [Demográfiai elemzések. Románia népesedési helyzete 2000-ben] INS: București 2001, 16.

18. Lásd. Ghețău, Vasile: Tranziția și impactul său demografic [Az átmenet és népesedési hatása]. *Revista de Cercetări Sociale* 1994/1 38-43; Trebici, Vladimir: Este necesară o politică demografică în România? [Szükség van Romániában népesedéspolitikára?]. *Revista de Cercetări Sociale* 1994/2, 47-59.

Mindez azért is érdekes, mert Nyugat-Európában a termékenység reprodukciós szint alatti stabilizálódását nem a modernizáció kisiklásának, elégtelenségének, hanem éppen a posztindusztriális társadalom újabb modernizációs fázisához kötődő társadalmi és kulturális és társadalmi változással magyarázzák.

A Dirk J. van de Kaa által kidolgozott *második demográfiai átmenet elmélete* a Nyugat-Európában a hatvanas-hetvenes évektől kibontakozó demográfiai trendeket (a termékenység reprodukciós szint alatti stabilizálódása, a társadalom nagymértékű előregedése és a vándormozgalmak jelentőségének növekedése a népesség szintentartásában) a posztindusztriális társadalom szociológiai látteleletével kapcsolja össze.¹⁹ Az elmélet kulcsszava az individualizáció, amely az elmúlt évtized társadalomtudományos irodalmának egyik legsikeresebb kifejezése. Ez alatt a szociológusok általában az indusztriális társadalomban meghatározó intézmények (osztály, család stb.) bomlását, háttérbe szorulását, és ezzel együtt az egyéni életút intézményes kontrolljának csökkenését, avagy másképp: *az individuális életpálya önálló intézményként való megszületését* értik. A folyamat során a demográfiai magatartás, elsősorban a házasságkötési és a gyermekvállalási gyerekvállalási hajlandóság megváltozik. A folyamat összetevői a következők:

- Az indusztriális társadalomban meghatározó (nukleáris) családmódellem bomlásnak indul. Csökken a házassági és növekszik a válási arányszám, elterjed és intézményesedik az élettársi kapcsolat. A házasság már nem a termékenység kizárólagos terepe, a gyermekek nagy hányada nem házasságon belül születik. Ezen kívül a fiatalabb generációkban jóval többen vannak az egyedül élők, illetve a gyermektelenek.

- A modern fogamzásgátló technikák következtében lehetővé válik a termékenység addig ismeretlen fokú kontrollja. Ezzel párhuzamosan a gyermekvállalás az *intézményesedett individuális életpályán belül* egyéb szempontoknak rendelődik alá. Van de Kaa kifejezésével: a preventív fogamzásgátlást az „*önmegvalósító fogamzás*” váltja fel.

- Az alacsony termékenység következtében nő társadalmon belül tovább az idősek aránya. A demográfusok és közgazdászok általában megegyeznek abban, hogy a túlzott előregedés súlyos terheket ró a gazdaságra és a jóléti intézményekre.

- Ezek következtében a népesség reprodukciójában a vándormozgalmaknak egyre jelentősebb szerep jut.

(2) *A második demográfiai átmenet elmélete a termékenységcsökkenést a késői modernizációs folyamatokban inherensen benne rejlő fejleményekkel magyarázza. E szerint a termékenység reprodukciós szint alá csökkenése nem valamiféle modernizációs kisiklás eredménye, hanem a modernizáció egyenes következménye. A román demográfia „főáramától” ez a gondolat minden jel szerint igen távoli.*

Románia esetében e két magyarázat, (gazdasági átmenet versus második demográfiai átmenet) mellett feltétlenül figyelembe kell vennünk egy harmadikat is. 1989 egyben a népességgazdasági radikális megváltozását is jelentette: az ország egy hatalmi úton kikényszerített népesedéspolitikáról egy anyagi ösztönzőkkel viszonylag támogatott népesedéspolitikára tért át.²⁰ Az, hogy 1989-ben, Albániát nem számítva, a régióban legmagasabb volt a termékenység a kényszer és a modern fogamzásgátlási technikák hozzáférhetetlenségének volt betudható.

19. van de Kaa, Dirk J.: Europe's Second Demographic Transition, *Population Bulletin*, vol. 42, no.1, 1987, 3-35.

20. Horváth István: *A 2002-es romániai népszámlálás előzetes eredményeinek ismertetése és elemzése*. In Gyurgyík László–Sebők László (szerk.) *Népszámlálási körkép Közép-Európából 1989–2002*. Teleki László Alapítvány: Budapest, 2003, 80-97.

Gail Kligman a Ceușescu éra restriktív népesedéspolitikáját (valójában három) korszakra osztja, amelyek között a határ „elmosódó”. Az első korszak az 1966-os abortusztilalommal kezdődik, ami a fogamzásgátlás eszközeinek az elérhetetlenségével párosulva a reprodukciós szint ugrásszerű emelkedését hozta magával. Bár ebben a korszakban is a hatalmi ellenőrzés a főszerep, a rendszer ekkor még igyekezett pozitív ösztönzőket is alkalmazni, összekötve a demográfiai és a gazdasági fejlődést (modernizációt). A nyolcvanas évek gazdasági (és demográfiai) csődjétől kezdődően kizárólag a kényszerítő eszközök kerültek előtérbe. Kligman az 1983-as évet említi, mint végleges fordulópontra. Ekkor a rendszer, látva az addigi népességgazdálkodás kudarcát (a termékenység ismét a reprodukciós alá csökkent), az abortusztilalom szigorítására szánta el magát. A nyolcvanas évek végén a viszonylag magas termékenység fenntartásában a nyers hatalmi kényszernek volt döntő szerepe, így nem csodálkozhatunk azon, hogy az a rendszer összeomlásával ez gyakorlatilag egyik évről a másikra mélyen a reprodukciós szint alá süllyedt.²¹

A hatalmi kontroll mellett a másik döntő tényező a modern fogamzásgátlási technikák elérhetősége, hisz a van de Kaa féle elméletben az „önmegvalósító fogamzás”, a termékenység kontrollja ezeken az eszközökön keresztül megvalósul meg. A romániai népesség reprodukciós higiéniáját azonban máig meghatározza, hogy a múlt rendszer a modern fogamzásgátlási technikák terjedését minden lehetséges eszközzel gátolta, ezzel lehetetlenné téve, vagy legalábbis megnehezítve az egyéneknek és pároknak a reprodukció, illetve saját privát szférájuk feletti kontrollját.

A modern fogamzásgátlási technikák hiányát mutatja a magas abortuszszám, amely az ötvenes évektől a legtöbb kelet-európai országban a születéskorlátozás (és nyilvánvalóan semmiképp nem az „önmegvalósító fogamzás”) elsőszámú eszköze.²² Romániában az abortuszok száma a kilencvenes években regionális szinten is kiugróan magas, ezt egyértelműen a reprodukciós higiéniá elégtelenségének, a családtervezés alacsony színvonalának, közvetve pedig a múlt rendszer fogamzásgátlási technikák terjedését gátoló politikájának köszönhetjük.²³

A Statisztikai Hivatal már idézett kiadványából kiderül, hogy az alacsony termékenység ellenére a modern fogamzásgátlási eljárások az új évezred elején sem általánosan elterjedtek. Egy 2001-es felmérés szerint az 1996–2000 közötti terhességek kétharmada nem tervezett, ezek döntő többsége pedig nem kívánt terhesség volt. A nem kívánt terhességek 90 százalékát művi úton megszakították. Elmondható, hogy bár az utóbbi években a terhesség-megszakítások száma csökkent, az abortusz az utóbbi években is a fogamzásgátlás elterjedt eszköze maradt. Az egy élveszületésre jutó abortuszok száma az 1990-es 3,15-ös értékről 2001-re 1,15-re csökkent.²⁴ A 2001-es év adatai szerint egy romániai nőre átlagosan 1,5 abortusz esik. Ez az érték magasabb vidéken, az alacsonyan képzett, valamint a roma etnikumú nők esetében.²⁵ A Hargita

21. Kligman, Gail: *Politica duplicității*. Controlul reproducerii în România lui Ceaușescu [A duplicitás politikája. A reprodukció feletti kontroll Ceaușescu Romániájában]. Humanitas: București, 2000, 100-128.

22. Stloukal, Libor: A közép- és kelet-európai „abortusz-kultúra” megértése. *Regio* 2001/1, 140-162.

23. Kligman: i.m., 224-259.

24. Összehasonlításképpen az egy élveszületésre jutó abortuszok száma 2001-ben Magyarországon 0,74, Csehországban 0,50, Szlovákiában 0,45, Észtországban 1,11, Bulgáriában 0,75, Oroszországban 1,53, Ukrajnában 0,98 (UNICEF-ICDC, i.m.).

25. INS: i.m., 19-21.

Megyei Egészségügyi Igazgatóság adatai szerint az egy élveszületésre jutó abortuszok száma 1990-ben csak 1,7, viszont még 1999-ben is 1,27.²⁶ Ha elfogadjuk, hogy az abortuszok alacsony aránya a megelőzés egyéb formáinak elterjedtségével függ össze, akkor megállapíthatjuk, hogy Románia legnagyobb arányban magyarlakta megyéje 1989-ben jobban állt e tekintetben, mint az országos átlag, ám ez a különbség eltűnt, mi több megfordult. Bár a Hargita megyei adatokat nem tartjuk kiterjeszhetőnek a romániai magyarságra, mégis jelzésértékűnek ítéljük őket.

Az előbbieket alapján tehát nem lehetünk biztosak abban, hogy a termékenység csökkenése mögött a második demográfiai elmélet által meghatározott modernizációs folyamat, vagy a román modernizáció kisiklása áll. Számításba kell vennünk, hogy '89 Romániában egyben népesedéspolitikai rendszerváltás is, ami viszont nem hozza magával egyik napról a másikra a népesség reprodukciós viselkedésének a nyugati mintákra való átállását.

Ha az individualizációs terminusokban gondolkodunk, Kelet-Európa vonatkozásában mindenképpen érdemes különbséget tenni a „*progresszív individualizáció*” és „*regresszív individualizáció*” között.²⁷ Az első alatt gyakorlatilag a van de Kaa, illetve az individualizáció nyugati teoretikusai által leírtakat érthetjük. A fiatalok egyéni életvezetési lehetőségei kiszélesednek, függetlenné válnak a családtól és más intézményektől, az oktatási rendszerben töltött idő növekszik. A termékenységcsökkenés a kiszélesedett életlehetőségekre adott válasz. A regresszív individualizáció ezzel szemben a kockázatok individualizálódását jelenti, a hagyományos intézmények (család stb.) és a szociális védőháló bomlásával. Itt a termékenység visszafogásával a fiatalok a társadalmi kockázatokat igyekeznek csökkenteni. Románia vonatkozásában feltétlenül meg kell említenünk egy harmadik folyamatot: individualizációnak kell tekintenünk azt is, amikor az egyének a saját privátszférájuk és reprodukciójuk fölött elvesztítik, vagy visszanyerik a kontrollt.

A termékenységcsökkenés okainak ilyen csoportosítása egyben szakítást jelent azokkal a beszédmódokkal, amelyek a születéskiesést mint nemzeti sorskérdést, kollektív tragédiát kezelik. Az eddigieket végiggondolva elmondhatjuk, hogy bizonyos aspektusaiban tényleg negatív, bizonyos aspektusaiban viszont pozitív tendenciákkal állunk szemben. Mindenképpen negatív folyamat az a termékenységcsökkenés, amit az okoz, hogy a fiatal párok (vagy nők), bár szeretnék, nem engedhetik meg maguknak a gyermekvállalást, mivel az így megnövekedett kockázatokkal egyedül maradnának. Társadalmi szempontból nem ennyire negatív – sokkal inkább magánügy – az a születéskiesés, ami azért következik be, mert a fiatal párok (elsősorban a nők) a karrierszempontokat részesítik előnyben a gyermekvállalással szemben. Persze az kedvezőtlen, hogy e két szempont nehezen egyeztethető össze. Egyértelműen pozitív fejlemény viszont az a születéskiesés, ami azért következik be, mert az egyének '89 után előbb törvényileg, majd technikailag is vissza- vagy inkább megszerzik a saját privátszférájuk, reprodukciós magatartásuk feletti kontrollt.

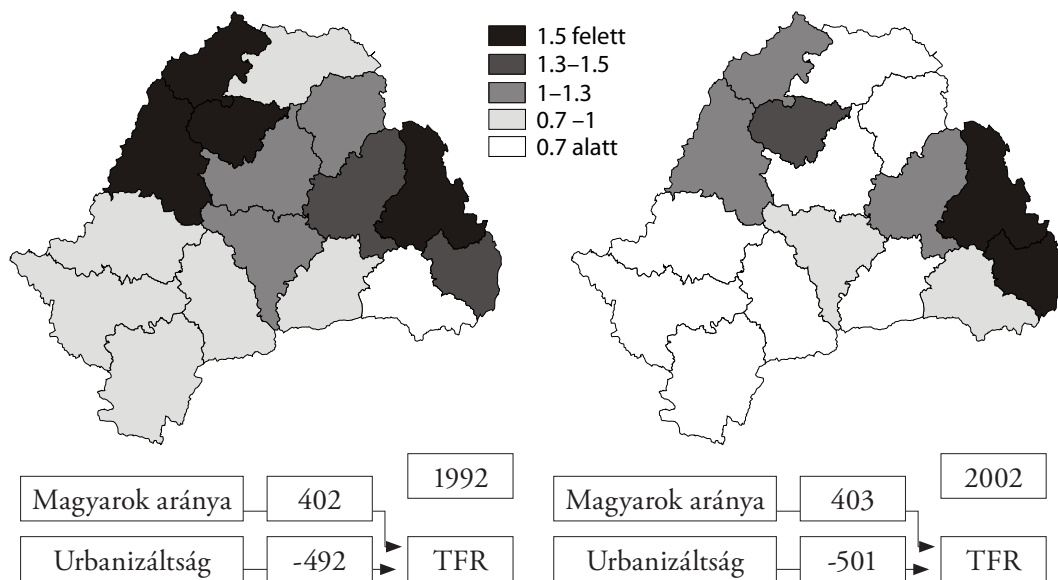
A termékenység nemzetiség szerinti eltéréseit tekintve tudtuk, hogy a magyarok esetében az országos átlag alatti értékkel számolhatunk. Vasile Ghețau az 1992-es népszámlálásból kiolvasható kohorsz-termékenységi adatok nemzetiség szerinti eltéréseit kivetítve számolta ki a TFR-ot

26. Balla Árpád: Hargita megye demográfiai adatainak alakulása (1984–1999). www.communio.hu/meh/statiszt.htm

27. Wallace, Claire: Ifjúság, munka és oktatás a posztkommunista Európában: út az individualizáció felé? *Korunk* 1989/6, 5-12.

az egyes nemzetiségek vonatkozásában.²⁸ Az általunk kézhez kapott adatok szintén a magyarok alacsonyabb termékenységről tanúskodnak.²⁹

Az általános termékenységi együtttható³⁰ (GFR) 1992-ben 38,3, 2002-ben 31 ezrelék volt. A TRF értéke 1,33-ról 1,09-re csökkent.³¹

5. ábra. A TFR értéke 1992-ben és 2002-ben a magyarok népesség esetében 1992-ben és 2002-ben és a TFR értékét befolyásoló tényezők.

Forrás: INS, nem népmozgalmi publikált adatok

Az erdélyi magyar népesség termékenysége jelentős regionális eltérést mutat, úgy 1992-ben, mint 2002-ben. A térkép alatt látható regressziós modellek tanúsága szerint a TFR megyék szerinti eltéréseit a magyar lakosság urbanizáltsága (városlakók aránya a magyarok között) és a magyar népesség megyén belüli aránya egyaránt befolyásolja. A városi népesség átlag alatti termékenysége országosan is jellemző tendencia, sajátos viszont az, hogy a TFR értéke függ a magyar lakosság számarányától. Ez véleményünk szerint azzal a sajátos asszimilációs hatással magyarázható, amelyről Szilágyi N. Sándor beszél, amikor különbséget tesz egy népesség biológiai, illetve etnikai reprodukciója között. Az erdélyi magyar népesség biológiai reprodukciójának mutatószámait a magyar nemzetiségű nők élveszülései alapján számolhatnánk. Ettől a

28. Ghețău: i.m., 1996, 77-106.

29. A Ghețău által megadott korszpecifikus termékenységi adatokkal számolva a születésszámoknak magasabbak kellett volna lenniük az általunk bemutatott népmozgalmi adatokban szereplő számoknál. Ghețău vagy felülbecsülte a magyar nők termékenységet, vagy az általa és az általunk használt adatok különmenéséből adódik a különbség. A mi adataink a magyarként regisztrált csecsemők számára vonatkoznak, míg Ghețău a termékenységi adatai a magyar nemzetiségű nők élveszüléseiből számíthatók. A két számadat között nem teljes az átfedés. A magyar nemzetiségű nők által szült gyermekek egy részét ugyanis a szülők nem magyarként regisztráltatják. E jelenség vizsgálatának fogalmi kereteiről lásd Szilágyi N.: i.m.

30. A GFR az ezer termékenykorú nőre jutó élveszületések számát mutatja meg.

31. A TFR értékét korszpecifikus termékenységi együttthatók hiányában csak becsülni tudtuk, a $TFR = 35 \times GFR$ képlet alapján.

magyarként regisztrált csecsemők száma eltérhet, és minden bizonnyal el is tér.³² A két érték közötti különbség nyilvánvalóan ott magasabb, ahol a települések etnikai térszerkezete, illetve a házasságok³³ etnikai heterogenitása az asszimilációs folyamatok irányába hat.

Bár a termékenység visszaesése látványos és minden megyében lejátszódó folyamat volt, ha az 1992-es (1,33) és 2002-es (1,09) értékeket összevetjük, 18,4 százalékos csökkenést kapunk, ami nagyjából megfelel az országos átlagnak. Vagyis a magyarként regisztrált csecsemők számának az átlagostól nagyobb arányú visszaesését nem magyarázhatjuk ezzel a tényezővel.

A születésszámok országostól nagyobb mértékű csökkenését a termékenykorú női korosztályok számának alakulása magyarázza:

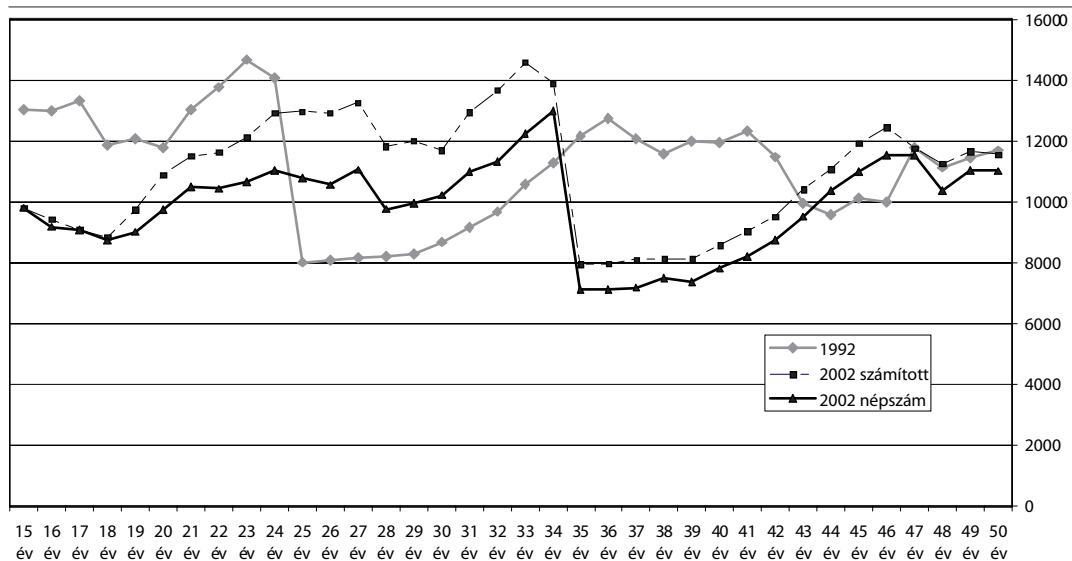
Korcsoport	(I) 1992	(II) 2002	(III) 2002 „továbbszámított”	II-I	III-I	II-III
15-19	63273	45788	46886	-17485	-16387	-1098
20-24	67302	52352	59054	-14950	-8248	-6702
25-29	40776	52119	62980	11343	22204	-10861
30-34	49402	57778	66783	8376	17381	-9005
35-39	60516	36282	40257	-24234	-20259	-3975
40-44	55253	44636	48603	-10617	-6650	-3967
45-49	54437	55467	59027	1030	4590	-3560
összesen	390959	344422	383590	-46537	-7369	-39168

5. táblázat. A termékeny korú női korosztályok lélekszáma 1992-ben és 2002-ben (Romániai magyar népesség).

Forrás: (I), (II) oszlop – INS: nem publikált népszámlálási adatok.

32. Szilágyi N. Sándor azt mondaná, hogy a magyarként regisztrált csecsemők száma alapján még nem kalkulálhatjuk ki az etnikai reprodukció mutatószámait, hisz az, hogy valakit a szülei „magyarnak szánják” még nem elégséges feltétele a sikeres etnikai szocializációnak. Magyarán az etnikai reprodukció csökkenése folytán bekövetkező (asszimilációs) veszteség szerinte nagyobb, mint a magyar nők által szült és a magyarként regisztrált csecsemők száma közötti különbség.

33. A házasságokhoz nyugodtan hozzátehetjük a párkapcsolatokat is, hisz ma már Romániában a gyermekek több mint ¼-e házasságon kívül születik (lásd: *Anuarul Demografic al României 2001* [Románia Demográfiai Évkönyve 2001]. INS: București, 2002).

6. ábra. A termékeny korú nők magyar nemzetiségű nők száma: 1992, 2002.

Forrás: INS nem publikált népszámlálási adatok.

A fenti táblázat, illetve ábra a termékeny korú magyar női korosztályok (illetve korévek) 1992-es számát hasonlítja össze a 2002-es állapottal. A táblázat harmadik oszlopa, illetve az ábra szaggatott vonala egy spekulatív számítás végeredményét jelöli: mi lett volna ha, az érintett női korosztályok lélekszámát 1992–2002 között nem befolyásolták volna migrációs és asszimilációs folyamatok, illetve a kor-specifikus halandóság megegyezett volna az országos értékekkel. Bár a következőkben látni fogjuk, hogy ez utóbbi feltétel sem teljesült maradéktalanul, mégis úgy véljük, hogy számításunk végeredménye és a 2002-es népszámlálási adatok közötti nagymértékű eltérést nem a halandóság különbözősége, hanem a másik két tényező, ezek közül is elsősorban a migráció okozta.

Látható tehát, hogy a termékeny korú nők száma a két népszámlálás között 46537 fővel csökkent, és ennek összegében elsőrendű oka nem a természetes népességmozgás (a számosabb és kevésbé számos generációk váltakozása, illetve a halandóság), hanem más a fogyásban szerepet játszó tényezők, elsősorban a migráció. Az is látható, hogy a természetes népmozgalommal nem magyarázható veszteség épp a nagy létszámú 1967–1977 között született generációk esetében a legmagasabb. E generáció fokozottabb migrációjában más okok mellett szerepet játszik az a demográfiai nyomás is, amelyet a '67-es abortuszrendeletnek tulajdoníthatunk. Ezek a generációk az előzőeknél számosabbak, ugyanakkor az oktatási rendszer, illetve a munkaerőpiac nem bővült olyan mértékben, hogy a népességpolitika okán keletkezett többlet felszívta volna. Így sokan – érthető módon – ahelyett, hogy itthon gyereket vállaltak volna, kénytelenek voltak elvándorolni.

A HALÁLOZÁSOK ALAKULÁSA: KORSTRUKTÚRA, HALANDÓSÁG

A magyar népesség vonatkozásában a népmozgalmi statisztika évente 20-24 ezer halálessel számol. A halandósági arányszám, amellet, hogy nemzetközi viszonylatban igen kedvezőtlen, egyben jóval az országos átlag feletti. Ebben a tekintetben azt próbáltuk megválaszolni, hogy a kedvezőtlenebb nyers halálozási arányszám mögött vajon pusztán az országosnál kedvezőtlenebb korstruktúra áll, vagy szerepet játszik a halandóság nemzetiségek szerinti különbözősége is.

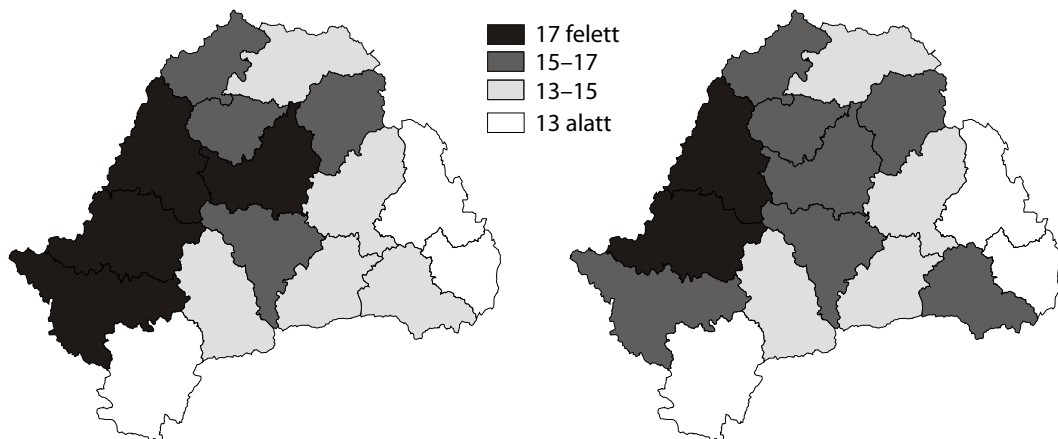
	Halálozások száma				Halandósági arányszám			
	országos	román	magyar	cigány	országos	román	magyar	cigány
1992	263855	232361	24035	835	11,6	11,4	14,8	2,1
1993	263323	233541	23838	1125	11,6	11,5	14,8	2,7
1994	266101	237481	23092	1067	11,8	11,7	14,6	2,5
1995	271672	243103	23294	1111	12,1	12,1	14,9	2,5
1996	286158	257356	23557	1261	12,8	12,8	15,2	2,8
1997	279315	252218	22438	1224	12,5	12,7	14,7	2,6
1998	269166	244069	20980	1173	12,2	12,3	13,9	2,4
1999	265194	240232	20751	1199	12,0	12,2	14,0	2,4
2000	255820	231500	19878	1142	11,7	11,8	13,5	2,2
2001	259603	234854	20304	1120	11,9	12,0	14,0	2,1
2002	269666	243918	21029	1281	12,4	12,6	14,7	2,4

6. táblázat. A halálozások száma és a halálozási arányszámok nemzetiségenként 1992–2002.

Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

Nemzetiségi bontásban a nyers halandóságról és a korstruktúráról vannak adataink. A korstruktúra tekintetében elmondható, hogy az előregedési folyamatok a magyar népesség esetében előrehaladottabbak, mint más nemzetiségeknél. Románia népessége a múlt rendszer represszív népesedéspolitikájának betudhatóan 1992-ben a kelet-európai régióban fiatalnak számított, az átlagos életkor 35,6 év volt. A magyar népesség átlagos életkora már ekkor 37,3 év volt, ami nagyjából megegyezik a magyarországi népesség átlagos életkorával.

A két népszámlálás között a születésszámok radikális csökkenésének, illetve, az elsősorban a fiatal korosztályokat érintő kivándorlásnak betudhatóan országos viszonylatban is erőteljesen beindult az előregedés folyamata. Az átlagos életkor 37,3 évre emelkedett. Az előregedési folyamat a magyarokat fokozottabban érintette, hisz mint láttuk a fiatal felnőtt népesség elvándorlása nagyobb mértékű volt, ez pedig egyben a születésszámok nagyobb mértékű visszaesését eredményezte. A magyar népesség átlagos életkora 2002-ben 39,7 év volt.

7. ábra. A nyers halandósági arányszám értéke Erdély megyéiben a magyar népesség esetében, 1992-ben és 2002-ben.
Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

Ha megvizsgáljuk a magyar népesség nyers halandósági arányszámait, jelentős különbségeket találunk megyék szerint. A nyers halálozási arányszám legmagasabb a régió nyugati megyéiben és legalacsonyabb a Székelyföldön. Ez is nyilvánvalóan összefügg a népesség korszerkezetével.

	Átlagos életkor		Az 55 éven felüliek aránya	
	1992	2002	1992	2002
Székelyföld	35.7	38.3	25.5%	22.6%
Partium	36.7	38.9	26.0%	23.7%
Észak-Erdély	39.2	41.8	31.2%	26.7%
Dél-Erdély	38.9	42.9	31.7%	25.8%
Bánság	41.4	44.1	33.7%	30.7%

7. táblázat. A magyar népesség átlagéletkora és az időskorúak aránya Erdély régióiban.
Forrás: INS, nem publikált népszámlálási adatok.

Kérdésünk, hogy a nyers halandósági arányszám nemzetiségenkénti, illetve a magyar népesség vonatkozásában megyénkénti eltéréseit meg tudjuk-e magyarázni a korstruktúrában mutatkozó eltéréssel, vagy pedig emellett a halandóság nemzetiség szerinti eltéréseivel is számolnunk kell. Erre a kérdésre az indirekt standardizálási eljárás segítségével fogunk válaszolni. Ennek segítségével ugyanis a magyarok halandóságát ki tudjuk fejezni az országos halandósági arányszámon keresztül, kiküszöbölve a korstruktúra „torzító” hatását. Az indirekt standardizálási eljárás arra ad választ, hogy *mekkora lett volna a magyar népesség nyers halandósága a ténylegesen rá jellemző halandósági viszonyokkal (életesélyekkel) számolva, ha a korszerkezete megegyezett volna az országossal.* Más szóval a standard halandóság az országos nyers halálozási arányszámhoz viszonyítva fejezi ki a magyarok halandóságát.

Az indirekt standardizálás képlete a következő:

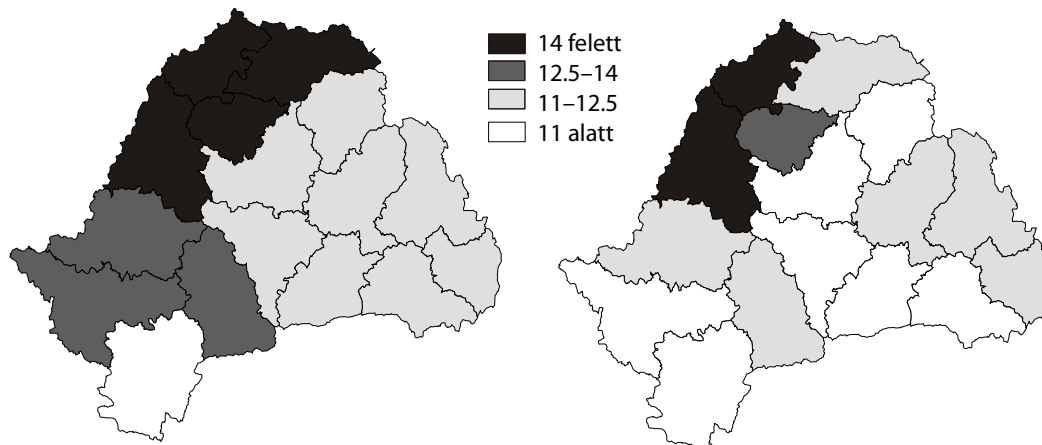
$$m_s = D * 1/\sum(m_x^s * P_x) * \sum(m_x^s * P_x^s) * 1/\sum P_x^s, \text{ vagyis } m_s = D * 1/\sum(m_x^s * P_x) * m^s,$$

ahol D – a ténylegesen bekövetkezett magyar halálesetek száma; m_s – a magyar népesség, az országos halandóság alapján standardizált halandósági arányszáma (standardizált halandósági arányszám); m_x^s – az x korú népesség kor-, vagy korcsoport-specifikus halandósága országosan; P_x – az x korú magyar nemzetiségű népesség; P_x^s – az x korú országos népesség.

A standardizálást 1992 és 2002 vonatkozásában végeztük el, ezekre az évekre rendelkezünk ugyanis megbízható korstruktúrára vonatkozó adatokkal. *A számításokat tartalmazó táblázatok megtalálhatók a mellékletben.* Eredményeink a következők:

- 1992-ben az országos halandósági arányszám $m=11,6$ ezrelékes értéke, és a magyar népesség $m=14,8$ ezrelékes halandósági arányszáma mellett a standard halandósági arányszám: $m_s=12,4$.
- 2002-ben az országos halandóság $m=12,3$ ezrelékes értéke, és a magyar népesség $m=14,7$ ezrelékes halandósági arányszáma mellett a standard halandósági arányszám: $m_s=12,2$.

Elmondható tehát, hogy 1992-ben a magyarokra nézve kedvezőtlenebb nyers halandósági arányszám nem volt pusztán a korstruktúra eltéréseivel megmagyarázható, a magyarok halandósága a korstruktúra „torzító hatásának” kiküszöbölése után is jóval kedvezőtlenebb az országosnál. Az abszolút számok nyelvére lefordítva 1992-ben 1700 magyar halálessel kevesebb lett volna, ha a magyarok népesség halandósága (életesélye) legalább az – amúgy is kedvezőtlen – országos szinttel azonos lett volna. Az is látható viszont, hogy 2002-re ez a különbség kiegyenlítőddött, ami egyben azt is jelenti, hogy a magyar népesség halandósága a románokénál nagyobb mértékben javult az elmúlt évtizedben. A magyarság halandósága az országos szinthez és az 1992-es értékhez képest is jelentős mértékben javult. Ezt a halálozások abszolút számának csökkenése és a nyers halandósági arányszám jelentős előregedési folyamatok melletti szinten maradása is jelzi. A javulást kifejezhetjük azzal is, ha a magyarok 2002-es halálozási arányszámait az 1992-es korszpecifikus halandósági arányszámokon keresztül standardizáljuk. Ez esetben 10,8 ezrelékes értéket kapunk, ami az 1992-es 12,4-hez képest érzékelhető javulást jelent (lásd a 3. mellékletben). Ugyanezzel az eljárással, az 1992-es országos halandósághoz képest fejeztük ki az egyes megyék magyar lakosságának halandóságát 1992-ben és 2002-ben, így az adatok nem csak területi szinten, hanem a két időpont vonatkozásában is összevethetők. Ezt tüntettük fel az alábbi térképen:

8. ábra. Az 1992-es romániai halandóság szerint standardizált halálozási arányszámok alakulása Erdély megyéiben (magyar népesség), 1992-ben és 2002-ben.

Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

Az térképen, a halandóság 1992–2002 közötti javulása mellett, megfigyelhető, hogy a különbségek történelmi tartományok (Partium, Erdély, Bánság) szerinti tagolódása, ami 1992-ben jellemző volt, 2002-re megbomlik. A halandóság javulása a Bánságra, illetve a Székelyföldön kívüli belső-erdélyi területekre jellemző. A halandóság 2002-ben továbbra is a Partiumban (Szatmár és Bihar megyékben) a legkedvezőtlenebb.

A magyar nemzetiségűek országostól eltérő halandósága kapcsán érdemes leszögezni, hogy az területi különbségekkel magyarázható. A magyar népesség a tágan értelmezett Erdélyben koncentrálódik, ennek a régióknak a halandósága pedig (elsősorban a kedvezőbb bukaresti értékek miatt) magasabb volt az országos átlagnál. Ha az erdélyi románok és az erdélyi magyarok standardizált halálozási arányszámait vetjük össze, nem találunk jelentős különbséget (lásd a mellékletben). Az életesélyek nemzetiség szerinti kiegyenlítődése is azzal magyarázható, hogy 2002-ben nem a történelmi régiók szerinti felosztás mérvadó e tekintetben.

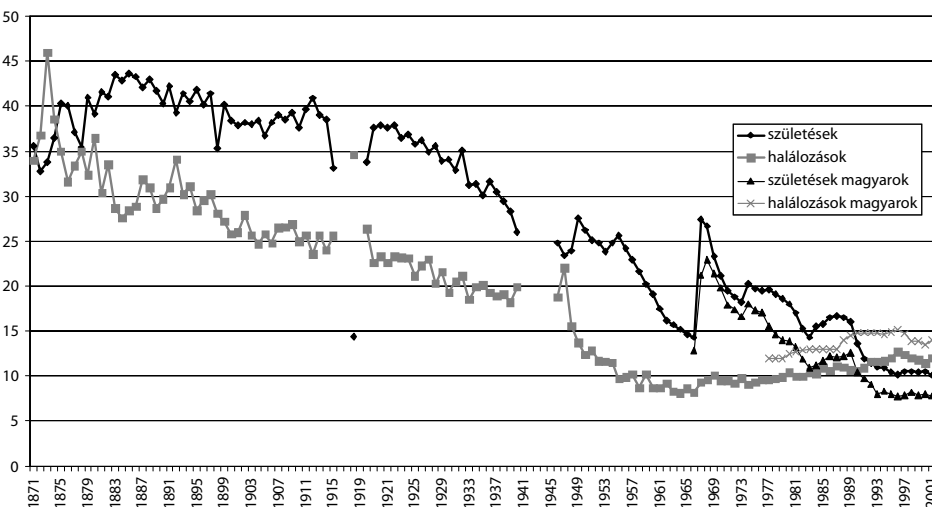
A TERMÉSZETES NÉPMOZGALMI EGYENLEG SZEREPE A NÉPESSÉGFOGYÁSBAN

	Románia				Erdély			
	összes	román	magyar	cigány	összes	Román	magyar	cigány
1992	-3462	8446	-9198	1668	-5757	4104	-9290	1542
1993	-13329	-2184	-10917	2365	-10344	499	-10828	2121
1994	-19365	-10102	-9925	2970	-10735	-1729	-9874	2724
1995	-35032	-25459	-10781	3317	-15758	-6438	-10711	3083
1996	-54810	-44292	-11617	3224	-19339	-9200	-11468	3012
1997	-42424	-34198	-10354	3714	-16258	-8288	-10296	3493
1998	-31869	-26151	-8681	4019	-13342	-7744	-8627	3821
1999	-30594	-24481	-9005	3885	-13522	-7488	-8944	3716
2000	-21299	-16242	-8076	4439	-9767	-4621	-8045	4138
2001	-39235	-33231	-9016	4361	-14733	-8465	-9025	4001
2002	-59137	-51148	-10342	4018	-20214	-12122	-10329	3669
	-350556	-259042	-107912	37980	-149769	-61492	-107437	35320

8. táblázat. A születések és halálozások egyenlege 1992–2002 között.

Forrás: INS, nem publikált népmozgalmi adatok.

Miután a születések és halálozások alakulását áttekintettük, e két folyamat eredőjét, vagyis a romániai (erdélyi) magyar népesség – az előzetes becsléseknél nagyobb mértékű – természetes fogyását fogjuk tárgyalni. Az alábbi ábra az 1992–2002 közötti periódus magyarokra vonatkozó népmozgalmi adatait Románia népesedési kontextusában helyezi el. A Romániára vonatkozó arányszámok 1930–2002 között a statisztikai hivatal adatai, az 1930 előtti periódusra a számok Ghețău közléséből származnak.³⁴

9. ábra. A születési és halálozási számok alakulása Romániában 1871–2002 és a romániai magyarok esetében 1992–2002 között. Forrás: Anuarul Demografic al României 2001; Ghețău, 1997; Varga 1998; Veres, 2004.

34. Ghețău: i.m., 1997.

Romániában, ha a háborús éveket nem számítjuk, 1992 előtt a születések és halálozások egyenlege 1878 óta minden évben pozitív volt. Ez az ország jelenlegi területére egységesített adat. Erdély esetében a múlt században az utolsó év, amelyben a lakosság természetes népmozgalma negatív egyenleggel zárult, 1874 volt.

Bár tényleges népességfogyás nem következett be, láttuk, hogy a termékenység (TFR) az 1960-as évek végén, illetve 1983 körül a bruttó reprodukciós szint alá süllyedt. A múlt rendszer agresszív népesedéspolitikája nélkül a népességfogyás már a hetvenes években bekövetkezett volna. Amennyiben pedig a hatvanas évek végén a rendszer a többi kelet-európai államhoz hasonlóan kidolgozta volna a maga népesedéspolitikai koncepcióját, de azt mondjuk Magyarországhoz vagy Csehországhoz hasonlóan inkább a pozitív ösztönzőkre, nem pedig a büntetőjogi eszközökre építi, akkor a nyolcvanas évek totális gazdasági csődje közepette a népességfogyás biztosan bekövetkezik. Országos szinten nem így történt. Az első év, amikor a népmozgalmi adatok természetes fogyást mutattak, az 1992-es volt. (Tényleges fogyás már előtte is volt, a kilencvenes évek eleji nagymértékű, leginkább a nemzetiségeket érintő elvándorlás miatt.) Nemzetiségek szerint felbontott adataink ettől az időponttól kezdve vannak, így nem tudhatjuk biztosan, hogy a természetes fogyás a magyarok esetében mikor kezdődött el. Röviden nézzük meg, hogy mit tudunk a természetes szaporodás nemzetiség szerinti eltéréseiről az 1992 előtti periódusban.

Erdély tekintetében csak a demográfiai átmenet egyes periódusaira vonatkozóan rendelkezünk nemzetiségi bontású adatokkal. A magyar statisztikai hivatal 1890–1893 között, illetve 1897-ben felekezeti, 1900–1918 között felekezeti és anyanyelv szerinti bontásban is közreadta a természetes népmozgalmi adatokat.³⁵ A román statisztikai hivatal által gyűjtött adatok 1920–1930 között felekezeti, 1931–1939 között pedig felekezeti és nemzetiségi bontásban is hozzáférhetőek. A második világháború után az 1967-es statisztikai évkönyv az egyetlen kivétel, amikor hivatalos statisztikai kiadványban nemzetiségi bontású népmozgalmi adat napvilágot látott.³⁶ Ezen kívül Varga E. Árpád Semlyén 1980-ban megjelent tanulmányát idézi, amelyben a szerző az 1966–1976 közötti periódusra közli a magyar népesség nyers születési arányszámait.³⁷ Az 1977–1992 közötti periódus születési arányszámaira, a már ismertetett módszer segítségével, az 1992-es népszámlálás koréves adatai alapján következtetünk. Veres Valér ezzel a módszerrel becsülte meg a születési arányszámokat.³⁸ Az elhalálozások tekintetében csak találgatni tudunk. A fenti ábrán az 1997–1992 közötti periódusra a születési arányszámokat szintén Verestől vettük át.

Bár ezeknek a történeti adatoknak az elemzése nem feltétlenül tanulmányunk feladata, Varga E. Árpád nevezett tanulmányaira támaszkodva nem árt összefoglalni a belőlük levonható tanulságokat, ezáltal kontextualizálva az 1992–2002 közötti periódusra vonatkozó elemzést. Szükséges azonban kiemelni, hogy amellet, hogy a születések és halálozások alapadatai csak időszakosan állnak rendelkezésünkre, egyáltalán nincsenek a természetes népmozgalomra vonatkozó finomabb mutatószámaink nemzetiségi bontásban. Ezek hiányában lehetetlen különbséget tenni az alapmutatókat befolyásoló tényezők között (pl. a korstruktúra torzulása a születési arányszám esése kapcsán, vagy a TFR csökkenése). Így az elemzés elkerülhetetlenül felületes marad.

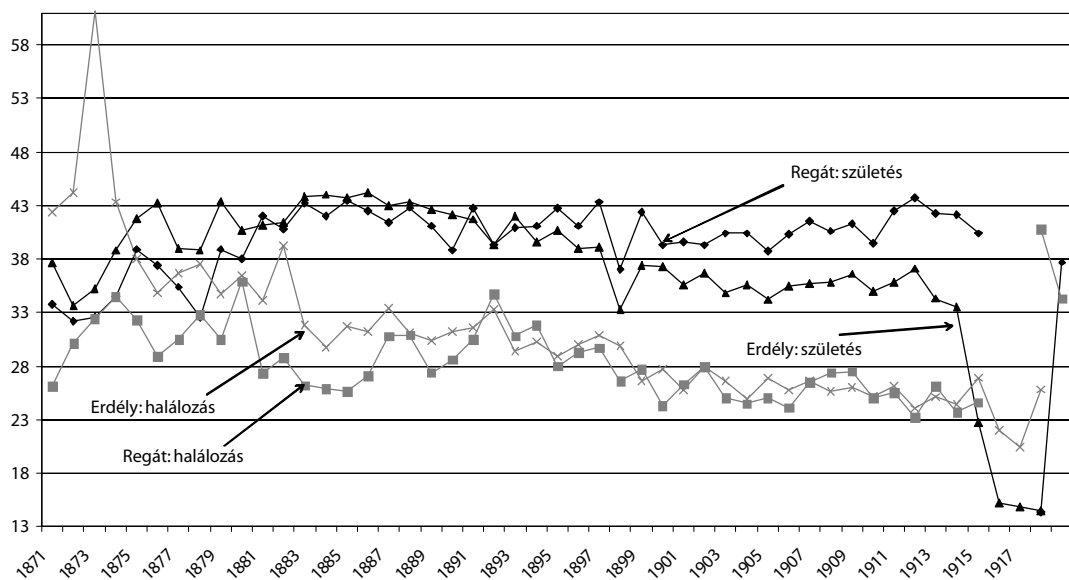
35. Varga E. Árpád: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*. Püski: Budapest, 1998, 121.

36. U.o.: 167-179.

37. U.o.: 242.

38. Lásd Veres e lapszámban megjelenő tanulmányát.

A demográfiai átmenet kezdeti sajátossága Erdélyben, hogy a halandóság csökkenését azonnal, vagy nagyon rövid időn belül követte a termékenység visszaesése. Ez a vonás a magyar demográfiai átmenetnek is sajátja.³⁹ Az alábbi ábra ennek a periódusnak (1871–1917) a népmozgalmi adatait hasonlítja össze a Regát és Erdély vonatkozásában. Látható, hogy míg Erdélyben a születési arányszám visszaesése már a múlt században egyértelmű, addig a Regát esetében az első világháború előtt még nem beszélhetünk egyértelműen a születési arányszám mérséklődéséről.

10. ábra. A születési és halálozási arányszám alakulása Erdélyben és a Regátban 1871–1917.

Forrás: Ghețău, 1997.

• Bár Erdélyen belül a fő nemzetiségek (románok, magyarok, németek) vonatkozásában a demográfiai átmenet alapvonalaiban hasonló jellegzetességeket mutat, az egyes periódusokban a születések és halálozások különböző dinamikája nagymértékben hozzájárult a nemzetiségek közötti arányeltolódásokhoz.

• A halálozások és az élveszületések száma egyaránt a német nemzetiségűek esetében csökken leggyorsabban. A magyarok vonatkozásában, az 1901–1910 közötti periódusban, amelyre megbízható anyanyelv szerinti bontású adataink vannak, a halálozások aránya az erdélyi átlag alatti (24,9 szemben a 26,1 ezrelékkal), míg a születéseké valamivel az átlag feletti (36,1 szemben a 35,5 ezrelékkal). Így a demográfiai átmenet kezdeti periódusában, elsősorban a kedvezőbb halálozási arányszámok következtében a magyarok természetes szaporodása a legmagasabb volt.

• A demográfiai átmenet következő szakaszában – a két világháború között – a halálozási arányszámok közötti különbség fokozatosan kiegyenlítődik. A halandóság az 1931–1939 közötti periódusban, amellyel, hogy nemzetiség szerinti különbségek kisebbek, a magyarok esetében

39. Habcsek László: *Az első és a második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Európában*. KSH Népesedéskutató Intézetének Kutatási Jelentései 1995/1.

még mindig a régió átlaga alatti, a születési arányszám viszont szintén az országos érték alá csökkent. Ennek következtében a magyarok természetes szaporodása már az erdélyi átlag alá esett.

- A második világháborút követő periódusra vonatkozóan nincsenek nemzetiségi bontású népmozgalmi mutatóink, az országos adatokból azonban tudjuk, hogy az első demográfiai átmenet az 1960-as évek közepére befejeződni látszott. Országosan (és Erdély vonatkozásában is) a születések száma meredeken csökkent, a TFR pedig a bruttó reprodukcióhoz elégséges szint alá esett. Ezt a folyamatot „odázta el” a Ceușescu éra restriktív népesedéspolitikája. Az 1967-es demográfiai évkönyv az abortusztilalmat megelőző 1966-os évre közöl nemzetiségi bontású népmozgalmi adatokat. Ekkor a magyarok esetében a születési arányszám 12,8 ezrelék volt, ami alacsonyabb a romániai (14,6), illetve az erdélyi (14,2) átlagnál. A halálozási arányszámok ekkora valószínűleg már meghaladták az országos átlagot.

- Az abortusztilalom Románia (és az erdélyi magyarság) népesedéstörténetében új fejezetet nyitott, ugrásszerűen megemelve a termékenységet. A hatalmi beavatkozásnak a magyar nemzetiségűek esetében is megvolt a hatása. Az 1967–1992 közötti periódusra a születési arányszám vonatkozásában vannak adataink, illetve az 1992-es népszámlálás korstruktúrájából vissza tudjuk következtetni. A Semlyén által közölt adatok azt mutatják, hogy a születésszámok továbbra is az országos szint alatt maradtak. Nem tudjuk pontosan megbecsülni, hogy ez a termékeny korú női kontingens számával van összefüggésben, vagy a termékenységnövekedés volt kisebb mértékű a magyar nők esetében. Ez utóbbi azt jelentené, hogy körükben a nem abortuszra épülő születéskorlátozás elterjedtebb volt, illetve jobban kiépültek az illegális abortuszcsatornák. Mindenképpen a magyar népesség represszív népesedéspolitikához való gyorsabb és hatékonyabb alkalmazkodását mutatják viszont az 1992-es korstruktúrából visszakövetkeztetett adatok. A hetvenes évek közepétől a magyar és az országos születési arányszám közötti különbség egyre inkább növekszik.

- 1989-re a '92-es népszámlálási adatok alapján 21.400 magyar élveszületést valószínűsítettünk, ami 12,5-13,2 ezrelékes születési arányszámot jelent. A nyolcvanas évek végén a születések száma ekörül az érték körül mozoghatott, míg a nyolcvanas évek közepén ennél kevesebb lehetett. Ha belegondolunk abba, hogy az életesélyek, a kilencvenes évek közepét nem számítva, Romániában a hatvanas évek óta ekkor voltak mélyponton, akkor könnyen beláthatjuk, hogy a magyarok esetében halálozások száma a nyolcvanas évek elejétől-közepétől meghaladhatta a születéseket. Tehát míg országosan a kilencvenes évek előtt csak a termékenység csökkent két alkalommal a reprodukciós szint alá, a magyarok esetében valószínűleg már népességfogyás is bekövetkezett. Veres Valér az 1992-es népszámlálás koréves adatiból arra következtet, hogy az első év, amikor tényleges fogyással számolhatunk, 1982 volt. Az első negatív természetes népmozgalmi egyenleggel zárult év tíz évvel korábbra datálható, mint országosan.

A 2002. évi népszámlálások közzététele után a romániai magyarok népesedésével foglalkozó tanulmányok, cikkek egyik központi kérdése volt, hogy mivel magyarázható az utóbbi tíz év több mint 193.000 fős népességfogyása. A témával társadalomtudományos szempontból foglalkozó diskurzusok tekintetében a Magyar Kisebbség 2002/4-es, a 2002. évi romániai népszámlálással foglalkozó száma többé-kevésbé reprezentatívnak tekinthető. Az itt megjelent írások, köztük vitaindító írásában Varga E. Árpád⁴⁰ három tényező, a természetes fogyás, a migráció és az

40. Varga: i.m., 2004.

asszimiláció egymáshoz való viszonyát igyekeztek meghatározni. A természetes népmozgalmi veszteségre vonatkozóan Varga E. Árpád és Veres Valér közölt számszerű becslést. Varga a most elemzett népmozgalmi adatokra utalt, amelyeket Ghețău hozott részlegesen nyilvánosságra.⁴¹ Ezek alapján a regisztrált természetes fogyást 80.000 főre becsülte. Veres viszont a természetes népmozgalom vonatkozásában a Ghețău által közölt adatoktól eltérő értékeket adott meg, a természetes népességmozgás okozta veszteséget alacsonyabbra, 60.000 főre becsülve.

A valóságban (akarjuk mondani, a természetes népmozgalmi adatok szerint, amelyek megbízhatóságának korlátait tárgyaltuk), mint azt láttuk, a Veres által megadottnál jelentősen, de némileg a Varga által közölt értékeknél is magasabb a regisztrált természetes népmozgalmi veszteség: 1992–2002 között 107.912, a két népszámlálás közötti időszakra átszámolva pedig hozzávetőlegesen 100.000 fő. Ebben a tetemes negatív természetes népmozgalmi mérlegben természetesen szerepet játszottak a korábbi évek migrációs folyamatai, illetve a generációkon átívelő asszimilációs folyamatok is. Ettől azonban igaz, hogy születések és halálozások egyenlege kedvezőtlenebb, mint amire a kutatók előzetesen vártak. Ez egyben azt jelenti, hogy a kilencvenes évek migrációs folyamatai okozta népességvesztést is hajlamosak voltunk felülbecsülni, egyértelműen ezt nevezve meg a népességvesztés elsőrendű okaként. Vannak arra utaló jelek, hogy a migráció intenzitása az utóbbi években nemzetiségi szempontból kiegyenlítetté vált.⁴² A természetes népmozgalmi egyenleg tekintetében viszont nagymértékű nemzetiség szerinti eltéréseket tapasztalhatunk:

- A nyers születési és halandósági arányszám, illetve a természetes szaporulat tekintetében alapvető hibának bizonyul, ha a magyarokra jellemző értékeket az általuk is lakott megyék, vagy Románián belüli régiók értékeiből kívánjuk kikövetkeztetni. Ezek a (nyers) mutatók mind országosan, mind kisebb területi egységek szerint eltérést mutatnak.

- A nemzetiség szerinti különbségek akkor sem tűnnek el teljesen, ha finomabb, a népesség kor szerinti összetételéből adódó „torzítást” kiküszöbölő mutatókkal dolgozunk (termékenységi mutatók, standardizált halandóság). Ezek a mutatók sem igazolják teljes mértékben azt az egyébként plauzibilis, és a demográfiai átmenet egyes szakaszaira igaz tézist, miszerint Erdélyben a demográfiai különbségek magyarozatában az etnikai változó elhanyagolható. Ez elemzésünk alapján a halandóságra részlegesen mondható el, míg a termékenységre egyáltalán nem. Természetesen lehet, hogy alacsonyabb aggregációs szinten, finomabb mutatókkal mindez kimutatható, de a rendelkezésünkre álló adatok inkább cáfolják, mintsem megerősítenék a tézist.

- A magyarság „egyenlőtlen” csökkenését okozó tendenciák a termékenység és halandóság javulása esetén, pusztán a kedvezőtlen korstruktúra okán is fennmaradnának.

41. Ghețău, Vasile: *De ce scade populația maghiară în România?* [Miért csökken a magyar népesség Romániában?] Adevărul. 22 septembrie 1993, 3; Ghețău, Vasile: *Costul în oameni al tranziției.* [Az átmenet ember-ára] Adevărul. 7 februarie 1996, 3; Ghețău, Vasile: *Prețul veșnici tranziții: 7 ani de declin demografic.* [Az állandó átmenet ára: hét év demográfiai hullámvölgy] Adevărul. 25 martie 1997, 3.

42. Lásd Sandu Dumitru: *Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar* [A románok nemzetközi migrációja egy közösségi népszámlálás szemszögéből]. *Sociologia Românească* 2000/2-3, 5-50; Horváth István: *A romániai magyar kisebbség Magyarország fele irányuló mozgása.* *Korunk* 2002/2, 23-31; Csata Zsombor – Kiss Tamás: *Migrációs potenciál Erdélyben.* *Erdélyi Társadalom* 2003/2, 7-39.

Ez az eredmény (népesedés)politikai szempontból is jelentékeny, hisz amennyiben a fogyás oka elsősorban a migráció lenne, akkor a kedvezőtlen népesedési trendek az ország, vagy a magyarok által lakott régiók sikeres modernizációja (vagy modernizálása) által megfordíthatóak lennének. Ha azonban elsősorban a természetes népmozgalmat okolhatjuk, a helyzet kedvezőtlenebb.

A termékenységsökkenéssel kapcsolatban megjegyeztük, hogy azt a román demográfusok elég egyöntetűen az ország modernizációs kudarcának a számlájára írják. Melegh Attila szerint ez egy a „civilizációs lejtőn” lejjebb álló, vagyis perifériális, fél-perifériális országokban jellemző demográfiai diskurzus.⁴³ „Nyugaton” mind az első, mind a második demográfiai átmenet elmélete a modernizációval kapcsolja össze a termékenységsökkenést, ezzel szemben Kelet-Európában nem ismeretlenek azok a diskurzusok, amelyek a sikeres modernizációval a termékenység növekedését asszociálják. Melegh Magyarország vonatkozásában a népi írók máig ható diskurzusát említi. De nyilvánvaló az analógia a Ceaușescu-rezsim népesedési diskurzusaival is, amelyek a nemzet felemelkedését (modernizációját) összekötötték a termékenység növekedésével. Nem csoda hát, ha a romániai demográfusok a termékenységsökkenés kapcsán önkéntelenül is a modernizáció kisiklását emlegetik.

Bár Kelet-Európában a múlt rendszer bukásában, és egyes országokban az átmenet elhúzódásában megnyilvánuló modernizációs kudarcnak ténylegesen szerepe volt a termékenységsökkenésben, az aligha várható, hogy egy sikeres modernizációs projekt, még ha magával hozza is a centrum-országokhoz való felzárkózást, automatikusan termékenységnövekedést eredményezzen. A halandóság csökkenése viszont minden kétséget kizáróan összefügg ezzel. A nyers halandósági arányszám jelentős mértékű csökkenése azonban még az életesélyek jelentős mértékű növekedése esetén sem várható, ugyanis a népesség rohamosan öregszik. Egy sikeres modernizációs projekt e tekintetben legfeljebb szinten tarthatja a jelenlegi állapotokat. Az viszont tény, hogy modernizációs sikerek hiányában a jelenlegi, igen gyors mértékű természetes fogyás is nagymértékben fokozódhat.

43. Melegh Attila: *A globális népesedéspolitikai diskurzusok alakulása a XX. Században* In Cseh-Szombathy László –Tóth Pál Péter (szerk): *Népesedés és népesedéspolitika*. Századvég: Budapest, 2002, 452-482.

MELLÉKLET

P_x a standardul választott országos népeesség	Románok: $P1_x$	Magyarok: $P2_x$	Cigányok: $P3_x$	m^x az országos korspecifikus halandóságok	$m^x * P1_x$ a románok várható halandósága	$m^x * P2_x$ a magyarok várható halandósága	$m^x * P3_x$ a cigányok várható halandósága
0-4	1436323	93208	61907	0,003279932	4711	306	203
5-9	1481829	96791	52660	0,000409992	608	40	22
10-14	1715912	121119	51538	0,000307494	528	37	16
15-19	1716936	129898	46986	0,000614987	1054	80	29
20-24	2042068	136601	38638	0,000819983	1508	112	32
25-29	1255780	84082	24291	0,001127477	1272	95	27
30-34	1546138	100218	25810	0,001537468	2148	154	40
35-39	1713144	121300	24147	0,002664945	4109	323	64
40-44	1527519	109944	18773	0,004202413	5780	462	79
45-49	1173644	106636	12184	0,00662362	6892	710	81
50-54	1347530	105592	12314	0,01014729	12215	1071	125
55-59	1363062	100234	11539	0,01404221	17192	1408	162
60-64	1232053	97707	8913	0,019577096	21519	1913	174
65-69	1029195	83559	5755	0,030954361	28431	2587	178
70-74	558656	54203	2648	0,044689077	21820	2422	118
75-	919660	83821	2941	0,128224853	103681	10748	377
Σ	22810035	1624959	401087		233467	22468	1728
D*	263855	24035	835				
M_s	11,6	12,4	5,6				

I. melléklet. Az egyes nemzetiségek standardizált halandósági arány számainak kiszámítása 1992-ben.

* tényleges halálesetek.

Forrás: INS 2001; INS, nem publikált adatok.

	P_x^s	Magyarok: P_x	m_x^s	$m_x^s * P_x$
0-4	1099808	61922	0,001631	101
5-9	1146378	63852	0,000435	28
10-14	1574326	88396	0,000544	48
15-19	1636337	93539	0,000652	61
20-24	1739882	107464	0,000761	82
25-29	1689597	108716	0,000978	106
30-34	1927939	118686	0,001522	181
35-39	1179500	74099	0,002609	193
40-44	1437690	88545	0,004349	385
45-49	1589733	108343	0,006632	718
50-54	1414953	98236	0,009349	918
55-59	1051616	91255	0,014241	1300
60-64	1143333	87063	0,020438	1779
65-69	1092192	76638	0,030005	2300
70-74	1062644	66859	0,047182	3155
75-	895026	86422	0,115236	9959
Σ	21680954	1420035		21314
D*	269666	21029		
M_s	12,3	12,2		

2. melléklet. A magyarok standardizált halandósági együttthatóinak kiszámítása 2002-ben.

* tényleges halálesetek.

Forrás: INS 2003; INS, nem publikált adatok.

	1992				2002: magyarok (’92 szerint standardizált)	2002: magyarok (2002 szerint standardizált)
	Összes	Románok	Magyarok	Cigányok		
Fehér	11,8	11,8	11,9	14,23	10,3	10,9
Arad	13,3	13,6	13,0	2,9	11,7	12,3
Bihar	13,9	13,7	14,7	5,9	13,6	14,3
Beszterce-Naszód	11,2	11,3	12,0	5,5	10,4	11
Brassó	11,0	11,0	11,6	2,2	10,6	11,1
Krassó Szörény	13,3	13,8	10,9	6,6	7,5	7,8
Kolozs	11,9	11,8	12,0	11,4	10,2	10,8
Kovászna	11,6	11,3	11,6	28,2	11,1	11,7
Hargita	11,2	11,9	11,2	11,1	11,1	11,7
Hunyad	13,0	13,1	13,4	4,3	11,1	11,5
Máramaros	13,8	13,9	14,0	15,4	12	12,5
Maros	11,7	11,9	11,1	21,5	11,6	12,2
Szatmár	15,4	16,2	15,6	8,9	14,6	15,3
Szilágy	15,4	16,2	15,6	8,9	12,7	13,4
Szeben	11,5	11,7	11,9	3,9	10,5	11,0
Temes	12,7	12,7	13,6	15,4	10,5	10,9
Erdély összesen					10,8	12,2
Standardként használt népesség		Románia 1992. m=11,6			Románia 1992. m=11,6	Románia 2002. m=12,3

3. melléklet. A standardizált halálozási arányszámok 1992-ben és 2002-ben megyénként.

Forrás: INS 2003; INS, nem publikált adatok.